षष्ठः परिच्छेदः ।

एवं ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्यत्वेन काव्यस्य भेदद्वयमुक्त्वा पुनर्दृश्यश्रव्यत्वेन भेदद्वयमाह—

दृश्यश्रव्यत्वभेदेन पुनः काव्यं द्विधा मतम् ।
दृश्यं तत्राभिनेयं—

तस्य रूपकसंज्ञाहेतुमाह—

तद्रूपारोपात्तु[1] रूपकम् ॥ १ ॥

तद्दृश्यं काव्यं नटे रामादिस्वरूपारोपाद्रूपकमित्युच्यते ।

कोऽसावभिनय इत्याह—

भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः[2] स चतुर्विधः ।
आङ्गिको[3] वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा ॥ २ ॥

नटैरङ्गादिभी[4] रामयुधिष्ठिरादीनामवस्थानुकरणमभिनयः ।

---

[3]अभिनेयं नाट्याद्यभिनीयमानं नायकादिचरितम् । एतच्च 'शब्दबोध्यो व्यनक्त्यर्थः—इत्युक्तदिशा (६९ पृ.) शब्दोपस्थाप्यमेव । न त्वेवंविधं विभावादिवद्रसाभिव्यञ्जकमपि तत्काव्यम्, काव्यलक्षणायोगात् । यद्वा अभिनेयमत्रास्तीति मत्वर्थीय-(अन्)प्रत्ययेन अभिनेयपदमभिनेयोपस्थापकम् । अनर्घराघवादि रूपकम्, रत्नावल्याद्युपरूपकं च ॥ अवस्था साधर्म्यम्, अनुकारः सदृशीकरणम् । सः अभिनयः । अङ्गेन निष्पन्न आङ्गिकः । एवमग्रेऽपि । वेषरचनादिनिष्पाद्य आहार्यः ।

विवृतिपूर्तिः ।

शुद्धोऽपि संक्रान्तमलोयमस्य व्याख्यापि नाख्याति समस्ततत्त्वम् ।
इति कुमच्छेदकृते कृतेयं छायाल्पकायापि मुदं विदध्यात् ॥

1. तदिति । 'यथा मुखादौ पद्मादेरारोपो रूपकं मतम् । तथैव नायकारोपो नटे रूपकमुच्यते ॥' इति भावः ॥

2. अभीति । अयमेवार्थो मन्दारमरन्दे भङ्ग्यन्तरेण प्रतिपादितः—'उत्पादयन्सहृदये रसज्ञानं निरन्तरम् । अनुकर्तृस्थितो योऽर्थोऽभिनयः सोऽभिधीयते ॥' इति ॥ नाट्यशास्त्रे भरतोऽप्याह—'विभावयति यस्माच्च नानार्थान्हि प्रयोगतः । शाखाङ्गोपाङ्गसंयुक्तस्तस्मादभिनयः स्मृतः ॥' इति ॥

3. आङ्गिक इति । नाट्यशास्त्रे तु—'त्रिविधस्त्वाङ्गिको ज्ञेयः शारीरो मुखजस्तथा । तथा चेष्टाकृतश्चैव शाखाङ्गोपाङ्गसंयुतः ॥' इत्यनेनाङ्गिकाभिनयस्य त्रैविध्यमुदीरितम् ।

---

1. 'वागङ्गादिभिः' ख-ग. २. पुस्तकान्तरे तु 'अभि–' इत्यादिः '–उपरूपकं च ।' इत्यन्तः पाठो नास्ति, किंतु 'अभिनेयमभिनयः' इत्येव दृश्यते.